

MŰEMLÉK- VÉDELEM

LXII. évf.

2018

5. szám

Ára: 900 Ft

947705414243006 18005

MŰEMLEK VÉDELEM

A MAGYAR MŰEMLEK VÉDELEM FOLYÓIRATA

LXII. évf.

2018

5. szám

Alapította: Gerő László

Szerkesztőbizottság: Bozóki Lajos, Dobosyné Antal Anna, Galik Gábor, Krähling János, Ritoók Pál,
Újlaki Zsuzsanna, Velladics Márta, Veöreös András

Főszerkesztő: Vukoszávlyev Zorán

Szerkesztőségi asszisztens: Lengyel Zita

Szerkesztőség: Miniszterelnökség – Társadalmi és Örökségvédelmi Ügyekért Felelős Helyettes Államtitkárság –
Kulturális Örökségvédelmi és Kiemelt Fejlesztési Főosztály
1014 Budapest, Táncsics M. u. 1.

Telefon: 795-3273, e-mail: zita.lengyel2@me.gov.hu

Előfizetésben terjeszti az Építészeti Tájékoztatási Központ Kft. Előfizetési díj 2018. évre: 5000,- Ft
Példányonként megvásárolható az ÉTK Kft. könyvesboltjában (1074 Budapest, Hársfa u. 21.) és bizományosoknál
(FUGA; TERC Kft.; Irók boltja). Egy szám ára: 900,- Ft

TARTALOMJEGYZÉK / CONTENT

Máthé Zsuzsanna: A szabadkai zsinagóga helyreállítása - a tervezéstől a kivitelezésig / <i>Restoration of the synagogue in Subotica – Practical approach from design to construction</i>	257
Nagy Levente: A régészeti lelőhelyek védetté nyilvánításának emblematikus évtizede (2002-2012) / <i>The emblematic decade of declaring archaeological sites protected (2002 - 2012)</i>	274
Mezős Tamás: A Flórián téri római emlékek bemutatásának jelentősége Ágostházi László életművében / <i>The importance of presenting the Roman monuments of Flórián tér in the oeuvre of László Ágostházi</i> .	295
Veöreös András: A Kortárs építészettörténet IV. Történeti belső terek helyreállítása konferenciáról / <i>On the Contemporary History of Architecture IV. / Restoring Historic Interiors conference</i>	305
Fejérdy Tamás: Burkolatok, berendezések, színek szerepe a történeti terekben / <i>The role of claddings and finishes, equipment and colors in historical spaces</i>	308
Fekete J. Csaba: Enteriőrök és térkapcsolatok a 19. századi építészetben / <i>Interiors and spatial relations in the 19th century architecture</i>	325
Molnár Csaba – Bach Péter – Gömöry Judit – Terbe Rita: Integrált rétegek – a Károlyi-Csekonics-palota rekonstrukciója / <i>Integrated layers – reconstruction of the Károlyi-Csekonics Palace</i>	339
Gunther Zsolt: Inspiráló béklyő – Új tér történeti épületekben / <i>Inspirational shackle – New space in historical buildings</i>	352
Rekonstruált műemlékvédelem / <i>Reconstructing monument-protection</i>	
Vukoszávlyev Zorán: A balácapusztai régészeti bemutatóterület 1984. évi helyreállítása / <i>Rextoration of the archaeological site of Balácapusztá in 1984</i>	364

A folyóirat tanulmányai lektoráltak.

A lapszám vendégszerkesztői, lektorai: Győr Attila, Jankovich-Bésán Dénes, Jékely Berta, Nagy Levente,
Újlaki Zsuzsanna, Veöreös András, Wollák Katalin

A címlapon Iseum, szerkesztett és szabadkézi látványrajzok, Hajnóczy Gyula, n.a., tervrajz, jelzet: 105858,
a hátoldalon illetve a belíven Iseum falnézet (részlet), Hajnóczy Gyula, n.a., tervrajz, jelzet: 105859 szerepel
a BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz- és Fotótárának anyagából.

Lapalapító: Miniszterelnökség

A folyóirat az Építészeti Tájékoztatási Központ Kft. gondozásában készül

Felelős vezető: Mohr László ügyvezető igazgató

Kiadói szerkesztő: Karácsony Tiborné kiadóvezető

1074 Budapest, Hársfa u. 21. Telefon: 06-30-278-4247, e-mail: e.karacsony@etkkft.hu

Tipográfia: WOW Stúdió Kft.

Nyomdai munkák: Séd Nyomdaipari Kft.

Azonossági szám: 6/2019

INDEX: 25 585 ISSN: 0541-2439

A BALÁCAPUSZTAI RÉGÉSZETI BEMUTATÓTERÜLET 1984. ÉVI HELYREÁLLÍTÁSA

Vukoszávlyev Zorán PhD

Okleveles építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök. Egyetemi docens a BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszéken. Kortárs építészettel, korszerű örökségvédelemmel, műemlékvédelemmel foglalkozik, műemléki tervezési szaktanácsadó. 2015-2017 között a Miniszterelnökség (Forster Központ) Műemléki Tanácsadó Testületének elnöke. 2017-18 között a Miniszterelnökség Kulturális Örökségvédelmi és Kiemelt Fejlesztési Főosztály helyettes vezetője, a Műemléki és Régészeti Osztály vezetője. A Műemlékvédelem tudományos szakfolyóirat főszerkesztője.

E-mail: zorán.vukoszavlyev@gmail.com

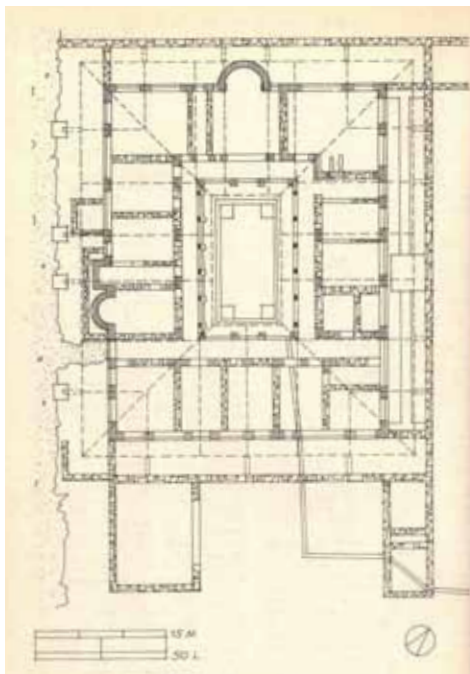
RESTORATION OF THE ARCHAEOLOGICAL SITE OF BALÁCAPUSZTA IN 1984

Among the ancient Roman building remains in Hungary, the villa in Baláca deserves a very prestigious rank. Beyond its archaeological values, the villa can be considered a remarkable monument also for the circumstances and time of the discovery of the ruins – that is from a research- and scientific historical point of view –, in terms of settlement history and history of architecture, due to the wide variety of structures used, and last but not least for the richness of the artworks found here. The basic principle of the central building's historic restoration was given: if the aim was to provide a long standing and timeless protection for the architectural details that came to light again, to re-lay the mosaics previously moved to different places back to the spots where they came from, and to restore wall painting reconstructions to their original architectonic connections – then the building remains must be completely covered. As the task to be resolved, the focus of the plans was on the spatial delimitation of the central space and on the coverage of the cloister and the room tracts. Stone and yellow glass sections alternate at the outer spatial boundary of the building. In the line of the common wall of the rooms and the cloister, however, only pillars were required for supporting the load-bearing beams. This way, projected to a floor plan view, only 1/5th of the walls was built again.

The protective building designed by the architect-archaeologist Gyula Hajnóczi (1920-1996), which was raised three and a half decades ago on the border of Nemesvámos to cover the ruins of the Roman villa in Baláca, has become a timeless solution. It is timely both in its theoretical considerations and practical decisions. It is a correct solution in consistently following the monument preservation principles and appropriate in its specific design-methodological aspects. As for the evolutionary history of the architect's oeuvre, the design has a summarizing approach, but also has a unique vision coming from the analysis of the concrete situation. This architectural piece of work is partially repetitive and working with trained movements, but confidently chooses from the range of expanding possibilities of the given era. It is characterized by an internationally recognized archeological preparedness, an architectural creativity of high-quality aesthetics, and a complex vision of masterful elegance. As a result, a timeless construction can be found in Balácapuszta: a form citation inspired by the excavated fragments of an ancient Roman building. Even if its physical manifestation is not so durable.

„A hazai római kori épületmaradványok sorában igen rangos hely illeti meg a balácai villát. Általános régészeti értékein túl ui. jelentős a romok fellelésének körülményei és időpontja miatt – tehát kutatás- és tudománytörténeti szempontból –, település- és építészettörténeti vonatkozásban, az alkalmazott szerkezetek változatossága következtében, és nem utolsósorban az itt talált társművészeti alkotások gazdagságáért.

A villaépület központja volt a kb. 6 ha területet elfoglaló villagazdaságnak, amelynek mind a határfalai, mind különböző rendeltetésű épületei – a századelő régészeti-kutatási készségének a „szintjén” – ismerteknek tekinthetők, s ezt a teljességet tekintve, az együttes provinciánkban egyedülálló. Maga a főépület tipológiailag a peristylum-villának és a porticus-villának az ötvözete, ami ugyancsak unicumot jelent a tartomány udvaros rendszerű villaépületeinek sorában. Az udvar kialakításának építészeti jellegzetessége, hogy a kerengőjét nem a szokásos, szabadon álló támaszsor övezte, hanem ablakokkal tagolt falazat, a körfolyosó tehát porticus fenestrata rendszerben került kivitelezésre. Bár a villagazdaságnak – feltehetően – önálló fürdőépülete volt, a főépületnek a főbejárat melletti helyiségcsoportja az effajta udvaros villák fürdőinek elrendezésére utal – ami ismét valami sajátos típusmódosulást, fejlődéstörténeti problémát sejtet. Sehol máshol hazánk területén meg nem maradt építéstechnikai értékeket képvisel a külső északi folyosó nagyméretű, boltozott fűtőcsatornája, több válaszfal favázás szerkezetű megoldása, központi praefurniuma stb. A villa mélyén elhelyezkedő apszisos főhelyiség, a tablinum nyugati oldalát kísérő keskeny folyosó helyzete itáliai hagyományokat őrzött meg. S mindezekhez járul a pavementálás és a murális ékítmények sorozata... A központi épület műemléki helyreállításának az alapelve adott volt: amennyiben az újra napvilágra hozott építészeti részleteknek időtálló oltalmat akarunk biztosítani, amennyiben a különböző helyekre áttelepített mozaikokat vissza akarjuk helyezni oda, ahonnan elszármaztak, és amennyiben a falfestmény-rekonstrukciókat eredendő architektonikus összefüggéseikbe kívánjuk visszaállítani – akkor az épületmaradványt teljes egészében le kell fedni (1. kép) ... (A korábban létesült – szerz.) védőlétesítmények általában úgy készültek, hogy az oldalsó térfataroknak csak kisebb szakaszai létesültek kőből, nagyobb részüket azonban üvegpallókból – ún. Copilit profil-üveg elemekből – összeállított válaszfal képezte, míg a lefedés sík monolit vasbeton lemezzel tör-

1. kép A villa alaprajza. Közli: Hajnóczy 1985, 66.

tént. A térfalak ilyenén megoldása mind elvi, mind esztétikai, mind szerkezeti, mind gyakorlati szempontból időt állónak, általában alkalmazhatónak bizonyult, mivel a védőlétesítmény az eredeti építészeti adottságokból vált kifejleszhetővé, zárt tér jött létre magától adódó, transzparens megvilágítással, a rusztikus kőfal és az üvegfal szabályos, vertikális vonalazású textúrájának egymásmellettegységére artisztikus felülethatásokat eredményezett, az üvegfal egyszerűen és gyorsan kivitelezhető és elkészülte után semmiféle különösebb kezelést – tisztogatást – nem igényelt, a felmenő faltestek és pillérek pedig bármilyen lefedésmódot lehetővé tettek.

A balácai villa esetében az oldalsó térfatarok kiképzését illetően tehát új módszerekkel nem kellett kísérletezni, a hatalmas alapterületet azonban – a kisebb objektumoknál alkalmazott – monolit vasbeton lemezzel lefedni roppant körülményes lett volna, de e szerkezet véglegessége és „építettsége” miatt elvileg sem lett volna helyes itt ilyen építeni. Kézénfekvőnek látszott ehelyett ragasztott faszervezetű tartókból lefedést konstruálni, abból a korszerű szerkezetfajtából, amely az utóbbi időben – éppen a különleges igények kielégítésére –

2. kép Nem hagyományos forma a térmagasság meghatározásának eredetire utaló eldöntése nélkül.

igen közkedvelté vált. Ragasztott faanyagú típus-tartókból – tehát a legegyszerűbb fajtáiból is – 12-15 m-es fesztávolságú terek hidalhatók át csak két szélső alátámasztással. A típus-tartók trapéz alakú formájából önként adódik, hogy a felső részükön enyhe lejtésű tetősík, az alsó részükön pedig síkmennyezet képezhető ki.

A tervek a központi épület téri körülzárását tűzték ki megoldandó célul, valamint a kerengő és a helyiségtraktusok teljes lefedését. Az épület külső térhatárán folyamatosan váltakoznak kő és sárgaszínű üvegfelület-szakaszok, a szobák és a kerengő közös falvonalában azonban csak pillérek kialakítása vált szükségessé, a tartók alátámasztásának céljaira. Alaprajzi vetületben az épület falainak csupán 1/5-e került így felfalazásra. A tartók mind a külső folyosók, mind a fedetlenül hagyott udvar 3–4 m-es túlnyúlással kerültek elhelyezésre (2-3. kép). Az épület egykori – szinte pontos mértaniasággal történt – kitűzése tette lehetővé, hogy a tetőidom szabályos legyen: derékszögökben megtörő, önmagába záruló szárnyak fölötti nyeregtető. A tetőszerkezet külső oldalait konzolosan előreugró vízköpők sora tagolja. A külső körítőfal eredeti nyíláshelyeibe fából készült, keresztrácsos üvegezett ajtók kerültek, és hasonló szerkezetű mellvédrendszer övezi az udvar körfolyosóját is, kivéve annak nyugati oldalát, ahol tömör fafal vonul a falfestmény-rekonstrukció hordozószerkezeteként. A falkép-rekonstrukció külső előterében a tetőszél kellő

3. kép Felfalazások és üvegpallós kiegészítések túlnyúló tetővel

mértékben előreugrik, így a falfestményeknek csak télvíz idején kell provizórikus letakarással védelmet nyújtani. A nyíláskiváltások és a küszöbkiegészítések anyaga fa. A szobák, folyosók terrazzopadozata és az udvar kőjárdája is kiegészítést nyert, az udvar vízvezetésére kialakított rendszer figyelembe vette – felhasználta – az eredeti római csatornák nyomvonalait (4. kép).

A feladat összetettsége és a megoldás újszerűsége szinte szükségszerűen azt hozta magával, hogy mind a tervezés, mind a kivitelezés során bizonyos változtatásokra volt szükség, hogy az előzőekben leírt – s végül – kivitelezésre került állapot létrejöhessen. ... És last but not least: a felújítások méltatása során nem szabad megfeledkezniünk a társművészeti emlékeket restauráló művészek tevékenységéről, hiszen keze munkájuk által válik igazán rómaivá a belső atmoszférája. Csak az tudja kellőképpen értékelni szerepüket, akinek módjában volt műhelytitkaikba betekinteni, látván, hogy milyen összetett – szellemi, művészeti, művészi, technikai stb. – készség, hozzáértés és tapasztalat kell ahhoz, hogy a milliónyi darabkára széthullott töredékekből az eredetiek élménye megelevenedjék. Többéves munkájuk sikerének örvendezhetnek mind a szakemberek, mind az idelátogatók és – megérdemelten – ők maguk is.”¹

A balácai villa védőépületének tervezője, Hajnóczy Gyula² (1920-1996), a hazai római romhelyreállítások és rombemutatók ikonikus alakja volt. A '60-as években elindult, a római kori maradványok méltó bemutatását célzó fejlesztési programok meghatározó, hosszú ideig szinte egyedüli helyreállító építész volt. Jelentősebb munkái, az aquincumi romkert archaeológiai parkká alakítása, a szombathelyi Ízisz-szentély, Gorsium (Tác) római romterülete, Valcum (Keszthely-Fenekpuszta) városfala és városkapuja, a kővágószőlősi mauzóleum bemutatása voltak. Utóbbi már a balácai munka után készülhetett el (így egyfajta fejlődési sorként is értékelhető – erről mindjárt). Nemzetközi szintéren is elismert munkásságát pedig bizonyítja, hogy 1987-ben Carnuntumban (Deutsch-Altenburg, Ausztria) és Cambodunumban (Kempten, Németország) kapott szakértői felkérést, hogy szakmai meglátásaival a folyamatokat kísérte – Carnuntum romjaiból az épületek „ideális rekonstrukcióját” is ő állította elő.³

Az OMF komplex tervezési gyakorlatához⁴ illeszkedő elvek mentén, egy aktuális kapacitáshiányának köszönhetően (!) a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság és a Budapesti Műszaki

4. kép Felfalazások adják a védőtető tartószerkezetét, a kiállító-vitrinek a falhiátusokat is kiegészítik

Egyetem Építéztörténeti és Elméleti Intézete közösen dolgoz(hat)ta ki a villagazdaság műemléki helyreállításának programját. A tanszéki „tervezőgárda” már sokat bizonyított, nyilván nem öletszerű volt a feladat kiszervezése: Hajnóczy Gyula még *Rados Jenő* oldalán több dunántúli kastély, majd már „önállóan” a pannóniai ókori római emlékmagy legjelentősebbjeinek helyreállításán, bemutatásán és rekonstrukcióján dolgozott. A művészettörténetben, régészetben és építészetben egyként jártas, nemzetközi szinten is elismert elméleti teoretikus és gyakorló műemlék-rekonstruktor a korszak legmeghatározóbb, mondhatni ikonikus alakja volt. Aki személye szerint a zárt OMF-es kutató-tervezős rendszer szempontjából „külsős” volt, de építészeti látásmódjában és alkotói módszertanában igencsak hasonló elveket képviselt. És, hogy az elvek

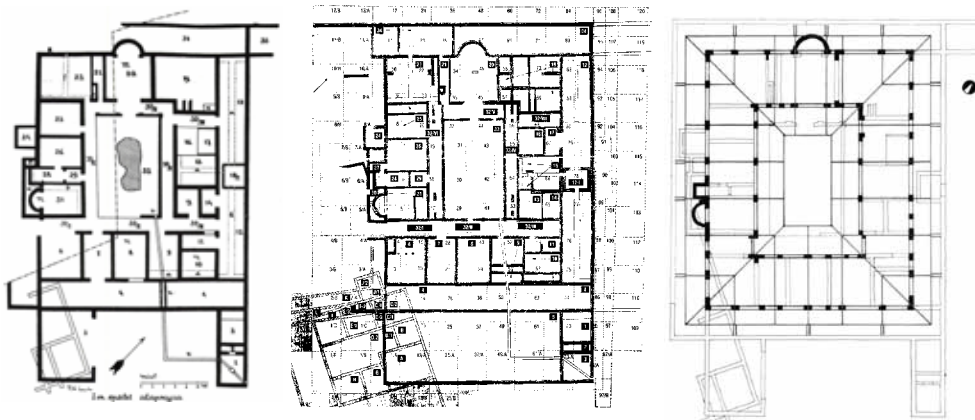

5. kép Biztos alapok, statikailag szükséges felfalazások, közöttük üvegpalló

6. kép Jelentős mértékű és tömegességu felfalazások az apszisoknál és konzolos tető

miként azonosíthatóak? Egyrészt a kutató-diszciplínák meghatározó jelenlétére alapító komplex tervezői folyamatban, ahol azok visszacsatolása a tervezés folyamatát végigkíséri. Másrészt pedig a látható, esztétikai értelemben vett építés-bemutató formaalapító módszerében. És ez már a nagyon is kezdetektől így volt. A szombathelyi (ma már akként nem látható építészeti vízióját a lapszám címloldalán és érzékeny építészeti gondolkodását is detektáló grafikáját a belíven) Iseum kötődéseinek anastylosis-a (1960-63) megvalósította a (manapság sokat támadott, de akkor (is) korszerű Athéni Karta hitelesség elvének² mércéje szerinti maximát – amely módszernek jellemzője, hogy a (mindenkori, akkor kétségtelenül „nagyon” modern) kortárs építészeti önnön rangján alkalmazza, egyéni entitással használja a műemléki bemutatás eszközként.⁶ A bemutatás esetében kétségkívül nem rekonstrukció, hiszen a régészeti módon feltárható „holt műemlék”⁷ eredeti funkcióját elvesztette, így csak új, jelentős továbbépítéssel járó használatban újítható meg. Tehát többszörösen: etikai, esztétikai, módszertani és logikai síkon is (láthatóan!) új alkotás. Amiként az Iseum párkányrészeinek „visszaemelése” mégis megvalósított egyfajta rekonstrukciót, az annak térfalképző idézet-szerúségében van. Ez az elv Hajnóczy többi munkájában, az aquincumi polgárváros egyik fürdőjénél és a gorsiumi lakóház védőépületénél már tériséget is megjelenít: a szükségességig „felfalazott” romokra függőlegesen állított üvegpallókból térfalat von, melynek fényel átszőtt tömegére lebegő hatású vasbetonlemez illeszt. Ennek a mintegy három évtizeden át élő, modernitásból kikövetkeztethető elvnek a lezárásaként értelmezhető a balácai római villa romterületét lefedő épület (1984) – melynek értékelését úgy tudjuk leginkább megfogni, ha a Hajnóczy életmű sorban következő elemét is még görcső alá vesszük egyik mondat erejéig. A kovágoszölösi sírbolt „rekonstrukciója”⁸ (1985-87) ugyanis már valós, analógiák alapján „rómainak épített” szerkezeteket is használ, amikor a földrézsűből kiemelkedő felfalazások arányos épületet, ismert archetipikus formát alkotnak. Még ezen épületnél is üvegpalló alkották a térfalak függőleges síkjának imitációját, de a „római típusú kőfalak” felfalazásának mértéke léptékéből adódóan tömegességében már jelentősebb, és legfőképp: minták alapján alkotott, archaikus ácsolt fa tetőszerkezetet hordanak. Egészében: a mauzóleum alsó szintjén levő fal-festmények megmaradását biztosító, korszerű eszközökkel megoldott védőletemény megva-

7. kép Rhé Gyula 1912-ben publikált alaprajza a főépületről. Közli: K. Palágyi Sylvia (szerk.): Balácsai közlemények X. Veszprém 2008. 126.

8. kép A főépület (I.) újabb alaprajza és a szelvényháló (Rajz: Palágyi S., T. Szlezák J., Klesitz R.). Közli: K. Palágyi Sylvia (szerk.): Balácsai közlemények X. Veszprém 2008. 128.

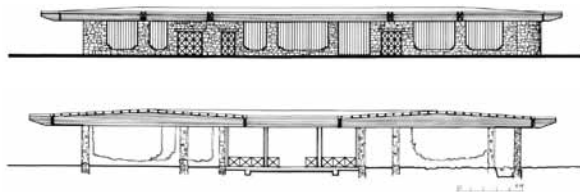
9. kép Térlefedés alaprajza (romok, felfalazások, tetőszerkezet). Közli: Hajnóczy 1984, 54.

lósulása a „*megtévesztés*” határának korabeli maximumáig jutott el⁹ (5-6 kép).

A balácsai római villa maradványainak feltárását és kutatásának eredményeit két nagy periódus határozta meg: a századelőn *Rhé Gyula*¹⁰, majd a századvégen *K. Palágyi Sylvia*¹¹ munkájának köszönhetően. Már az első világháborút megelőzően jól detektálhatóvá vált az alapfalak alkotta alaprajzi struktúra, melyet a már hátrahagyott évszázadunk '80-as éveiben zajló újabb ásatások finomítottak (7–10. kép). Az épület kis-maradványain túl kétségtől legértékesebb régészeti értéke az apszisos főhelység, a tablinum mozaikja, mely majd száz éve a (székes)fővárosi főmúzeum gyűjteményét gyarapítja. A helyszínen látható másolata, és a további helyiségek eredeti felületeket is integráló mozaikpadlóinak hatása elementáris (11–13. kép). Persze a jelentős mértékű kiegészítések, az „*így lehetett-volt római*” megtévesztésig hasonlatossága is tárgyát képezhetné elemzésünknek, de ennek az építészettel analóg párhuzamba állítása messzemenő teoretikus elemzés tárgyát alkotná. (Fragmentum és egész viszonyában, a bemutatás óvatos és az „*ilyen volt*” magabiztos állításai közt széles paletta tárul fel, a didaktikusan olvasható hitelességnek és a megtévesztő azonosság elhíhetőségének etikai normái az élményezettetés érdekében... mind-mind mai aktualítások.) Ha eddig nem, hát itt mindenképp szűkítenénk a címben nagyvonalúan megadott témát: nem e múzeológiai gyakor-

lathoz kapcsolódó bemutatások miatt vesszük fókuszba az épületet, hanem – az alkotói *ouvre*-ben is határozottan álló, de szélesebb gyakorlatban egy korszakváltást is jellemző – tér- és formaképzési elve, műemlékvédelmi alkotómódszere miatt.

A tér képzésének¹² építészeti lehetséges módját itt (ismét e szó!) látványos eszközökkel oldja meg Hajnóczy: a feltárt alapfalak periodizációval pontosított rétegeiből a leggazdagabb – a mozaikok datálható időszak – korszak kihangsúlyozását választja. Külön tanulmányt érdemlő lenne a rajzi prezentáció elemzése is, melyet (nem csak nyomdai-grafikai okokra visszavezethetően) a mintegy két év leforgása alatt megjelent publikációk feltárnak előttünk. Míg az ásatási rajzok finom építési torzulásokat mutatnak a falak nyomvonalát illetően, a Hajnóczy féle publikációk „*az épület egykori – szinte pontos*

10. kép Északi homlokzat rajza és metszet az udvaron át. Közli: Hajnóczy 1984, 56.

11. kép A tablinium mozaikja

12. kép Eredetinek tűnő teljesen új – mozaikra lépni szabad

13. kép Eredeti részek és kiegészítések – muzeális

mértaniassággal történt – kitűzés”-ét hangsúlyozzák (14. kép). Ehhez „igazítva” születhetett meg a szépen szerkesztett tetőzet mértani idomából adódó szabályos térlefedés. A villaépület szoba-egységeinek külső és belső vonalrajza adja tehát a tetőszerkezet főtartó-rendszerének geometrikus rendjét, melyből a peristylum felé a porticus fenestrata folyosót, kifelé a (valószínűsíthetően később eléje épített) folyosók és kertek irányába nyúlhat ki. Ez a nagyvonalú gesztus, az átrium-udvaros forma átfogó geometriai egyensúlyát megjelenítő nagy tető szinte mindent rendez. Nemcsak fizikai értelemben, hanem az építészeti gondolat teoretikai szintjén is. Hajnóczy bemutatató-épületet épít – nemes formával. Originális forma nincs, hiszen a falak a földben nyugszanak – de reprodukálni sem kívánja a kor műemlékes etikettje szerint, hiszen (térben, de legfőképp időben) távol s közel sincs létező „eredeti” párja. Hanem a kutatók adataira, azok „megolvasott” eredményeire hagyatkozva, a következtetéseket mérlegelve hozza létre a tervező a következményt. Fizikai tényszerű és elméleti tudományos háttérre alapítva, elvi és gyakorlati „építést” művel komplexen. És itt ráadásul: Hajnóczy műveltségéből adódóan (régész-művészettörténész-építész egy személyben) hitelesen hoz komplex döntést, mert az összes ható tényező kezelésének tudásával bír.

E komplex tudás itt – ahogy ő fogalmaz – inspirált formát¹³ eredményez. A korszellemnek megfelelően műemléki bemutatása az originális forma fragmentumaiból (feltárt alapfalak) indul ki, de nem mond többet, mert nem tud többet a házról. Annak struktúráját, mely detektálható az alapfalakból, visszamutatja, de csakis érzékelhető szinten tartja. Nem kívánja visszaálmódni, hiszen elismeri tudásának korlátait a hitelesség mércéjében – a történelem is bizonyítja, hogy a vélt originális formára visszautalni lehet akár másként is.¹⁴ A művészetelmélet, építészettörténet és alkotóművészet fogalmi rendszerei összeérnek, együttesét átszövi a gondosan pozicionált etikusz hozzáállás. Hajnóczy tehát a szobák alkotta térsor külső és belső határfalait már csak érzékelteve építi tovább, a legszükségesebb szerkezeti kívánalmak mentén húz fel pilléreket és faltömböket. Külső homlokzatokon jól érzékelhető ritmusukat az egykorvolt belső válaszfalak csatlakozásai adják elsődlegesen, amit a statikai igény csak nagyritkán ír felül. E felépítmény megjelenésében utal az épület hajdani – valószínűsíthető – tömegformájára. „A tágas interieurnek, a természetes anyagok textúrája-színe, valamint a

14. kép Geometrikus felrajzolható, mértanian pontos forma

fényhatások változatossága, máshoz alig hasonlítható atmoszférát kölcsönzött, érdemes keretül-közegéül az ide visszaszármatatott – visszaszármatatandó – társművészeti értékeknek.” jellemzi a megvalósult állapotot az alkotó.

Az összhatás mellett talán egy kicsi narrációs hibát érdemes mégis kritikusan kiemelni. A korábbi évtizedek műemlékes gyakorlata szerint a „kiegészítés” – mert itt ez az valójában – a karták szellemében „láthatóan” el kell váljék az történeti maradványtól. A megoldás „szó szerinti fordításban” a vasbeton alkalmazásának elterjedését, majd a harmonikusabb műemléki téгла használatát jelentette. Hajnóczy itt mégis tovább lép, és az elkövetkező idők korszellemének prókátorává válik: Balácán a villa alapfalainak továbbépítése (didaktikai csík után) ugyanazzal a falazási módszerrel történik, mint a történeti alapok technikája. Az akkoriban romfalak állagmegóvásnál széleskörben elfogadottan alkalmazott módszer tériségbe szökött tehát, jelentősebb magassági kiegészítésként valósult meg. Ha úgy tetszik, a karták „harmonikusság” elvét alkalmazta, de valójában a „hasonlatosság” felé mozdult el: ez a hagyományosan fa anyagú áthidaló

gerendákban és külső körítőfal detektálhatóan eredeti nyíláshelyeibe fából készült, keresztrecsos üvegezett ajtók alkalmazásában érhető tetten. Az apszisívek teljes kiépítésében még inkább (15. kép). Mégsem billen el az összkép az archa-

15. kép Horizontális rendező erő fogja meg a terem-apsziszok tömör felfalazását

16. kép Felfalazások a helységek udvar felőli oldalán

17. kép Falak tömegességének érzékeltetése – amit kívül az üvegfallók, bent a tárlók adják

izálás felé: a külső falak síkzárását – e megmutatott ajtónyílásokon túl – függőlegesen rakott kopilit-üveg pallók alkotják, a belső hosszfalon a felfalazott pillérek között igényes mai formálású tárlók komplettírozzák a faltömegeket (16-20. kép). Az átrium udvar kiformalása finoman adagolt variációk játéka: a villa különlegességét adó, ablakokkal tagolt falazattal létrejött kerengő egy jelentős szakaszon fragmentumok beépítésével rekonstruálásra került, a fennmaradó három oldal esetében elindítva szokásos, szabadon álló támasz sor kialakítására is kapunk mintát, de a legizgalmasabb megoldást a „téliesítés” érdekében felhelyezhető, nagy, hőszigetelt panelekből álló, könnyűszerkezetes szerelt fal adja. Az ideiglenes falpanelrendszer megjelenése dramatikus, már-már szinte kortárs látványosság (21-22. kép).

És a tetőszerkezetet ne feledjük. A statikai szükségesség és a belső térhatárok érzékeltetése szempontjából is indokolt felfalazásokra elegáns arányú tengelyrendszerben ragasztott fatartós tetőtűz fedí a rombemutatót. Megfelelő mennyiségű sűrűsége alsó síkján viszonylagos síkot formál, érzékelhető térhatárt jelöl (23. kép). A tartók

18. kép Az ismert nyílások archaizáló megjelenítése

19. kép Üvegfalló, idomacél, felfalazás – korszerű és hagyományos

alsó síkját – újragondolva az első terveket, mely még tartalmazta a telibe deszkázást – mégsem burkolták el, így több szerencsés következményhatás is adódott (mondhatni tervezetten). E megoldással ugyanis a nem ismert valódi-eredeti térmagasság nem került „rögztítésre”, a fatartók közé be lehet látni, a mennyezet így egyértelműen csak megidézi a valószínűsíthető magasságot. Nem túl emelkedett látvány a nagyon alacsony hajlásszögű tető fém trapézlemezeinek látványa, de a nyers-ipari felület friss megjelenést ad, dizájn-szemlélete jól párhuzamba hozható az udvar térrekesztő fémes felületű paneljeivel. A „méret-asszociációt” kerülő megoldás által a védőtető jelleg érvényesül, amely alatt eredeti helyére visszarakott mozaik és kiegészítései, hagyományos technikával készített teljes szobányi padló-replika, töredékében konzervált vesszőfonatos válaszfal-csonk, múzeumpedagógiai makettek és fragmentumokból építkező falkép-rekonstrukciók, kortárs tárlók és videópanelek mind-mind megférnek eredetijükben és múzeumi installációként is (24-29. kép).

Miközben a formai-esztétikai vonatkozások, és azok mérnök valóságba kötése kapcsán egyértelműen pozitív kép alakítható ki az épületről, addig a provinciális részletmegoldások apró ügyetlenségei azért feltűnnek a kritikus szem számára – leginkább azért is, mert mára néhány kivitelezési „hiba” jelentősebb avulást eredményezett. Építéskori eufórikus lelkesedés olvasható ki a tervező szövegeiből a kivitelezők öntevé-

20. kép A főbejárat melletti pince megjelenítése

21. kép A peristylum udvar téliestett változata felszerelhető panelekkel

22. kép Szinte már kortárs

23. kép Tetőszerkezet ragasztott főtartós rendszerrel

24. kép A körfolyosó nyugati oldalán az ablakokkal tagolt falazat megjelenítése

25. kép Klasszikus felfalazás, térhasználat jelölés eltérő burkolattal

26. kép In situ konzervált sövényfonatos fal

27. kép Látogatói vezetés: vitrinek, tablók, kordonok

28. kép A klasszikus római: padlófűtés bemutatása

29. kép Fragmentumokból teljességre „rekonstruált”

30. kép A tetőn keresztüli beázás ellen nyers szépségű installációk épületek

keny leleményességével kapcsolatban, a széles körű kollektív munka eredménye összességében valóban tagadhatatlanul dicséretes eredménnyel végződött. A még új épületeknél is számítható avulás tényleges betervezése ugyanakkor elmaradt. A környezeti adottságból, hogy a védőépület nyílt terepen, igen szeles dombon áll, nem

kell, hogy következék formai kötöttség – de míg a huzatosság a nyári hőségben kíméletesen enyhíti a klímát (ha már a tető sincs hőszigetelve), annak hatása télvíz idején (persze, amúgy is zárva) már predesztinálja látogatottságát, és a műtárgyak állagvédelmi vonatkozásait is. Igaz, a Balaton vonzáskörzetében amúgy is szezonális

31. kép Korszerű bemutatás, nem csak hazai, de nemzetközi rangon

32. kép Időtálló

látogatottsággal lehet számolni – és autentikus a huzatosság, hiszen a római korban a gazdasági központként álló villa hasonló klímában volt használatban, tehát autentikus is. Zavaróbb ugyanakkor a '80-as évek korabeli építéstechnológiájának korlátozottságából adódó bosszantó hatások: a tetőpanelek hőterhelésből eredő mozgásából és a szél szívóhatásából adódó hanghatá-

sok, de ennél is jelentősebb, már állagvédelmi veszélyeztetettséget eredményeznek a tetőpanelek illesztéseinek elégtelenségéből adódó beázások (30. ábra). Nem feltétlenül tervezési hibák ezek, de mértékük már a jelentős, és hatásuk drámai: számos alátámasztást és szerkezetkiváltást kellett már eszközölni, ami a látogatói útvonalak kárára és a bemutatott tárgyak, régészeti emlékek

megnézhetőségére vannak hatással. Az épület kódolt hibáinak korrigálására a tervezés folyamata előrehaladt, komplexebb megújítása tervben van.

Az alkotó építészi¹⁵ szép egyensúlyt tart fenn tehát az élményezett műemléki „rekonstrukció” és a kortárs építészeti „formaalkotás” között. Az előzőhöz a védőépület funkciótartam, utóbbihoz a saját korában életszerű tervezői magatartás társul. Hajnóczy Gyula építész-régész három és fél évtizeddel ezelőtt Nemesvámos határában megépített, a balácai villa romterületét lefedő épülete időtálló alkotás. Időtálló elméleti megfontolásaiban és gyakorlati döntéseiben. Helytálló műemlékvédelmi elveinek következtetésében, és helyénvaló konkrét tervezés-módszertani vonatkozásaiban. Összegző szemléletű az alkotói életmű fejlődéstörténete szempontjából, de egyedi látásmódú a konkrét helyzetelemzéséből kiinduló víziójával.

Részlegesen ismétlő és begyakorlott mozdulatokkal dolgozó, de a korszellem kitáguló lehetőségeinek tárházában magabiztosan válogató munka (31-32. ábra). Nemzetközi elismertségű régész felkészültség, kvalitatív esztétikájú építész alkotókészség, mesteri eleganciájú komplex látásmód jellemzi. Ennek köszönhetően időtálló alkotás áll Balácapusztán: egy múltban-volt római építmény előkerült fragmentumainak inspirációjában létrejött formaidézet. Még ha fizikai valója nem is annyira időtálló – ez utóbbi megfelelő érzékenységgel korrigálható.

Az illusztrációk a jelölt publikációkból kerültek felhasználásra, a fotókat a szerző készítette.

JEGYZETEK

1. Részlet, kiemelés a szerzőtől: Hajnóczy Gyula: A balácai központi villaépület műemléki helyreállítása. *Veszprém megyei múzeumok közleményei* Vol.17. (1984) 53-58.
2. Hajnóczy Gyula (1920-1996) bajai születésű. A nagy háború kezdetétől Sopronban hittudományi, majd '40-től Pécsen (áttelepítéskor Kolozsvárott) olasz-magyar-művészettörténet szakon tanult. Mégis előbb a Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karán szerzett építészmérnöki tanulmányaiból diplomát 1950-ben. 1952-1957 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán provinciaális régészetből, klasszika-archaeológiából és művészettörténetből szerezte második diplomáját. 1961-ben avatták bölcsészdoktorrá, 1966-ban lett a műszaki tudományok kandidátusa, 1978-ban elnyerte a műszaki tu-

dományok doktora fokozatot. 1968-ban Ybl-díjjal, 1984-ben Kossuth-díjjal tüntették ki, 1995-ben az MTA levelező tagja lett. 1951-től nyugdíjba vonulásáig a Budapesti Műszaki Egyetem Építésztörténeti Tanszékén dolgozott, és a tanszék külsős feladatvállalásaiban a korszak régészei és építészeti számára is példamutató következetességű és eredményességű építészeti alkotásokat hozott létre jellemzően római kori romterületek bemutatására.

3. Mezős Tamás: Hajnóczy Gyula Kossuth-díjas. *Magyar építőművészet* 81. évf. (1990) 3-4. sz. 58-59. A ma látványos „római épületek építésével” hírnévre szert tett Carnuntum kapcsán korrajzként lásd: Hajnóczy Gyula: Carnuntum régészeti parkja, Ausztria. *Magyar építőművészet* 79. évf. (1988) 4-5. sz. 86-89.
4. Hajnóczy Gyula: Az építész szerepe a magyar műemlékek védelmében, helyreállításában és gondozásában: kísérlet az Országos Műemléki Felügyelettség építész tervező tevékenységének – s e tevékenység változásainak – jellemzésére. *Építés-építészettudomány* 20. évf. (1989) 1-2. sz. 235-256.
5. Hajnóczy Gyula: A hitelesség és az identitás problémája a régészeti műemlékvédelem tükrében *Építés-építészettudomány* 25. évf. (1995) 1-2. sz. 37-63.
6. Korabeli teoretikus megközelítései: Hajnóczy Gyula: Az építészeti forma jelentéséről. *Építés- és közlekedéstudományi közlemények* 4. évf. (1960) 1-2. sz. 51-59.; Hajnóczy Gyula: A térformálás alaptendenciája. *Építés- és közlekedéstudományi közlemények* 5. évf. (1961) 3. sz. 345-360.; Hajnóczy Gyula: Építészet és imitáció. *Építés- és közlekedéstudományi közlemények* 6. évf. (1962) 1. sz. 117-127.
7. Lásd: Hajnóczy, 1995. 50.: „A rendeltetés problémája a holt műemlékekkel kapcsolatban vetődik föl a legsarkítottabban. De szinte megszámlálhatatlan az élő műemlékek száma (is – a szerző), amelyek helyreállításában konfliktust idéz elő a kultúrigény – az esztétikai, a történeti stb. érték megőrzésének a feltétele – a civilizációs igény – a korszerű használhatóság követelménye – között. A konfliktus oka egyszerűen abból fakad, hogy az építészet térteremtő művészet: az egyszerűen valamilyen célra megalkotott tér sok minden másra is használható.”
8. Hajnóczy, Gyula J.: The conceptual and actual reconstruction of the villa and the burial vault at Kővágószőlős. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* Vol.30-31. (1985-86) Pécs, 1987. 229-236.
9. És csak kitekintésként, nem szorosan az épülethez kapcsolódóan, de: Hajnóczy ugyanakkor nem épített a mai felfogás szerint már élményezett rekonstrukciókat, mint amilyeneket (elviekben következetes folytatásaként akár tehetné is volna) ma láthatunk példaképp az általa is kutatott Carnuntum legújabb épületei esetében. Viszonyításul:
10. Rhé Gyula: A balácai ásások eredményei. In: *Balácsa*. Veszprém 1912. 31-104.

11. K. Palágyi Sylvia: A balácai kutatások története (1904-1976). *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 17. (1984) 27-51.; újabb ásatási eredményeket összegzi: K. Palágyi Sylvia: A balácai római kori villagazdaság főépületének (I.) peristyluma I. *Balácai Közlemények* 10. (2008) 112-136.
12. Hajnóczy Gyula: Az építészeti tér értelmezése Giediontól Norberg-Schulzig. *Építés - építészettudomány* 9. évf. (1977) 4. sz. 331-350.; lásd legjelentősebb elméleti munkáját a „tér”-ről: Hajnóczy Gyula: *Vallum és intervallum. Az építészeti tér analitikus elmélete*. Budapest 1991.
13. „az inspirált forma: a történelmi folyamatok során kialakult változat, amelyet az eredendő forma ihletett meg az alkotóművészet „eszköztára” számára. Az inspirált forma az európai memorizmus összes „stílusában” kimutatható, s mivel a saját kor attitűdjének eleme, ezért – hiteles forma. Az inspirált formák sehol a világon nem alkottak olyan folyamatos láncolatot, mint az újkori Európa építészettörténetében. Meghatározása azért igen fontos, mert e típus létéből kiindulva értelmezhető a műemlékvédelem kialakulása, hiszen az a formaváltozatok létjogosultságának a tagadásából sarjadt ki. És a dolgok dialektikájából fakad, hogy az inspirált formák rendre az originális „rangjára” emelkednek.” Hajnóczy 1995, 45.
14. Az Iseum esetére nézve: az újabb kutatásokból levonható következtetések akár a korábbitól eltérő „rekonstrukcióra” is vezethetnek. Lásd: Mezős Tamás: A szombathelyi Iseum új elvi rekonstrukciója. *Architectura Hungariae Vol.2 (2000) No.4*. <http://arch.et.bme.hu/arch_old/muemlek8.html#1> Megtekintve: 2018. december 4.
15. Hajnóczy Gyula: Hagyomány és intuíció. *Építés - építészettudomány* 22. évf. (1991) 3-4. sz. 189-196.

Zorán Vukosavljev: Restoration of the archaeological site of Balácapuszta in 1984

Among the ancient Roman building remains in Hungary, the villa in Baláca deserves a very prestigious rank. Beyond its archaeological values, the villa can be considered a remarkable monument also for the circumstances and time of the discovery of the ruins – that is from a research- and scientific historical point of view –, in terms of settlement history and history of architecture, due to the wide variety of structures used, and last but not least for the richness of the artworks found here. The basic principle of the central building's historic restoration was given: if the aim was to provide a long standing and timeless protection for the architectural details that came to light again, to re-lay the mosaics previously moved to different places back to the spots where they came from, and to restore wall painting reconstructions to their original architectonic connections – then the building remains must be completely covered. As the task to be resolved, the focus of the plans was on the spatial delimitation of the central space and on the coverage of the cloister and the room tracts. Stone and yellow glass sections alternate at the outer spatial boundary of the building. In the line of the common wall of the rooms and the cloister, however, only pillars were required for supporting the load-bearing beams. This way, projected to a floor plan view, only 1/5th of the walls was built again.

The protective building designed by the architect-archaeologist Gyula Hajnóczy (1920-1996), which was raised three and a half decades ago on the border of Nemesvámos to cover the ruins of the Roman villa in Baláca, has become a timeless solution. It is timely both in its theoretical considerations and practical decisions. It is a correct solution in consistently following the monument preservation principles and appropriate in its specific design-methodological aspects. As for the evolutionary history of the architect's oeuvre, the design has a summarizing approach, but also has a unique vision coming from the analysis of the concrete situation. This architectural piece of work is partially repetitive and working with trained movements, but confidently chooses from the range of expanding possibilities of the given era. It is characterized by an internationally recognized archeological preparedness, an architectural creativity of high-quality aesthetics, and a complex vision of masterful elegance. As a result, a timeless construction can be found in Balácapuszta: a form citation inspired by the excavated fragments of an ancient Roman building. Even if its physical manifestation is not so durable. 364

AUS DEM INHALT

Zsuzsanna Máté: Restaurierung der Synagoge in Subotica - Praktischer Ansatz vom Entwurf bis zur Ausführung

Die Restaurierung der Synagoge in Subotica unterscheidet sich kaum von der Praxis in Ungarn, um so mehr die Qualität der geleisteten Arbeit.

Der Beginn der Restaurierung des im Zweiten Weltkrieg schwer beschädigten Gebäudes reicht bis in die 1980er Jahre zurück. Nach dem Bau war das Gebäude ein Theater. Nach der Ausführung funktionierte das Gebäude als Theater. Nach dem Auszug des Theaters blieb die Synagoge lange Zeit ungenutzt.

Die Restaurierung der Fassaden zwischen 2013 und 2015 wurden aus verschiedenen Quellen realisiert. Die interne Restaurierung und Modernisierung der Synagoge, beziehungsweise die Reinigung des Gartens bedeutete ein sehr fernes Ziel. Diese Situation wurde mit der Unterstützung der ungarischen Regierung gelöst. Die Baugenehmigungsplänen und die Budgetansagen konnten danach gefertigt und die Erledigung der öffentlichen Beschaffung gestartet werden. Am Ende des fast dreijährigen Prozesses, im ersten Quartal 2017, wurde die Ausführung begonnen. Die Bauarbeiten wurden von einem ungarischen Unternehmen in der Vojvodina in einem Konsortium mit einem ungarischen Unternehmen, das die Restauratoren liefert durchgeführt. Die Arbeiten der Restaurierung wurden neben dem Amt für Denkmalpflege in Serbien auch von ungarischen Konsulenten verfolgt. Die Probleme, die sich aus den verschiedenen denkmalpflegerischen Prinzipien ergeben, lösten sich innerhalb kurzer Zeit, und es bildete sich eine gute Zusammenarbeit zwischen den Teilnehmern. Die mit hoher Qualität und außergewöhnlichem Disziplin erledigte Bauarbeit gab eine hervorragende Grundlage für die Arbeit der Restauratoren. Die Koordination von Bau- und Restaurierungsarbeiten wird in Ungarn heute leider nicht als allgemein angesehen..... 257

Levente Nagy: Das symbolische Jahrzehnt des Schutzes archäologischer Stätten (2002-2012)

Nach dem regelmäßigen Versuchen des Museums von den 50-er – 60-er Jahren die Abteilung für Verteidigung des Amtes für kulturelles Erbe (KÖH) versuchte zwischen 2004 und 2012 mit Hilfe von fachliterarischen Dokumentationen der Stätten, alte Karten, Lokalterminen, Dokumentationen früherer Lokalterminen und Exkavationen und Luftbilder die professionelle Überarbeitungen und topographische Einschränkungen der gelisteten Fundstätten zu erledigen. Nach dem Inkrafttreten des Gesetzes LXIV. von 2001 über dem Schutz des kulturellen Erbes, seit 2002 wurde der Prozess der Verteidigung vorrangiger archäologischer Schätzen institutionell. Zwischen 2003 und 2012 wurden 180 archäologische Stätten von herausragender wissenschaftlicher Bedeutung, beziehungsweise mehrere Fundstätten-Komplexe in Ministerialerlass unter verstärkten und herausragenden Schutz gestellt. Die von Attila Győr geleiteten mit kleiner Kopfzahl, ursprünglich mit drei Mitgliedern funktionierende Verteidigungsabteilung hatte schon in ihrem ersten Jahr bedeutenden Erfolg, im kommenden Jahrzehnt verließen aber Hunderte von Dokumentationen von Denkmäler und Verteidigungen das immer mehr signifikanten Department. Die bis 2012 kontinuierlich geltenden Verteidigungsdekrete von Denkmäler und archäologischen Stätten haben den geschützten Immobilienbestand Ungarns erheblich erhöht. 274

Tamás Mezős: Die Bedeutung der Präsentation der römischen Monumente des Flórián-Platzes in der Arbeit von László Ágostházi

In der frühen Phase der Forschung von Aquincum, schon am Ende des 18. Jahrhunderts wurde das zum Militärlager gehörende, sogenannte Großes Bad entdeckt. Um die 1778 entdeckten wertvollen Überreste mit der besonderen Genehmigung von Maria Theresia wurde ein Schutzgebäude errichtet, so war die Ausgrabung von Schönvisner in Aquincum die erste wissenschaftlich durchdachte archäologische

Ausgrabung und eigentlich das erste Schutzgebäude der Geschichte des ungarischen Denkmalschutzes. Die zweite archäologische Intervention wurde 1930 durchgeführt, als man mit dem Bau des Wohnhauses unter Flórián Platz 3 begonnen hat, und wurde dann 1960-62 fortgesetzt. Aufgrund des Ausbaus der Árpád-Brücke in 1977-1979 wurden neue archäologische Exkavationen begonnen. Zu dieser Zeit wurde klar, dass die Überreste des Kurortes die gesamte Breite des Szentendrei Wegs einnehmen, und die Fassade des Kaufhauses Flórián wurde an der westlichen Wand des Kurortes errichtet. Das Staatliche Planungskomitee genehmigte 1979 die Investition und als ihres Teiles die Präsentation der römischen Monumenten. Der Zweck der Investition bestand nicht darin, die römischen Denkmäler zu präsentieren, sondern es war eine Gelegenheit als Nebenprodukt beim Bau eines Verkehrsartefakts, aber ihre Darstellung wurde nicht durch die monumentalen Aspekte bestimmt. 295

András Veöreös: Über die Konferenz Zeitgenössische Architekturgeschichte IV. – Restauration historischer Innenräume

Am 14. September 2018, wurde die Konferenz Zeitgenössische Architekturgeschichte IV. – Restauration historischer Innenräume in der Organisation der Abteilung für Architektur und Städtebau der Széchenyi István Universität, des Bezirksbüros Győr des Verwaltungsbüros Győr-Moson-Sopron, des Ungarischen Nationalkomitees ICOMOS und der Architekturkammer des Komitats Győr-Moson-Sopron veranstaltet. Die Veranstaltung war mit der Programms Europäischen Jahres des Kulturellen Erbes und Tage des Kulturerbes verbunden, die Stätte war das Gebäude der ehemaligen Synagoge in Győr. Das Thema der Konferenz war eines der dringlichsten denkmalpflegerischen Themen, sie herumging die Möglichkeiten der Erhaltung historischen Interieurs. Zu den Elementen des säkularen Interieurs gehören Boden-, Wand-, und Deckenverkleidungen, Außen- und Innentüren und Fenster. Oberflächenveredelungen, Einbaugeräte oder sogar Mobilien. Diese sind die Elemente und Komponenten unserer Gebäude, die am anfälligsten und am schwierigsten zu erhalten sind. Neben den Möglichkeiten der Konservierung und Restaurierung wollte die Konferenz auch die Frage beantworten, wie man solche Restaurierungen verwirklichen, die zeitgenössisch sind, aber auch die historischen Elemente des Raums sensibel behandeln und wie diese Räume benutzt werden können. 305

Tamáš Fejérdy: Die Rolle der Fliesen, der Ausrüstung und der Farben in historischen Räumen

Der Hauptpunkt des Artikels, der das Thema in 7+1 Thesen behandelt, besteht darin, dass im Fall der Innenräumen immer das Ganze berücksichtigt werden muss, wobei die mögliche bestimmende Rolle jedes Elements und Details bei der Gestaltung des Ganzen zu berücksichtigen sind. Beläge, Geräte und Farben spielen eine wichtige Rolle beim Verbinden oder Trennen von Räumen. Ein Beispiel ist die Restaurierung des Neuen Museums in Berlin, wo das Erscheinungsbild verweist gleichzeitig auf das Fehlgefühl über den verlorenen Originalen, und gibt qualitative zeitgenössische architektonische Rahmen für den erneuernden Museuminhalt. Weitere Beispiele veranschaulichen, dass in der Architektur eine bedeutende Rolle der Kenntnisse und Verwendung antiker Konstruktionsregeln hat, die das tektonische Kraftspiel darstellen, beziehungsweise, dass die Anzeige einzelner Abschnitte eine Bedeutung haben. Weitere Herausforderung in der Formung historischer Innenräumen ist das Beibehalten der Fragmentierung oder das Streben nach Vollständigkeit: Selbst innerhalb eines Gebäudes können unterschiedliche Lösungen angebracht sein. Bei Beleuchtungs- und Möbelfragen ist die Situation ähnlich. Als besondere Aufgabe erscheinen die „Ausstattungs“-Anforderungen mit dem Glauben verbunden, insbesondere in den römisch-katholischen Kirchen nach der II. Vatikanischen Synode sich herausbildende sogenannte neue liturgische Raumentwicklung. Obwohl gibt es allgemein anerkannte Richtlinien: In jedem Fall kann ihre individuelle Anwendung zu einer qualitativen Lösung führen. 308

Fekete J. Csaba - Innenräume und Raumbeziehungen in der Architektur des 19. Jahrhunderts

Die Studie fasst die Entstehung und den Trend der Interpretation von der Definition des architektonischen Raums kurz zusammen und zitiert nationale und internationale Artikel und Studien vom Ende des 19. Jahrhunderts bis zur Gegenwart. Die theoretische Interpretation des architektonischen Raums legte auch die historischen Merkmale der Raumgestaltung fest, wobei die Bestimmungen zum Historismus durch die Präsentationen zweier zeitgenössischer Innenstile (*Empire* und *Makart*) ergänzt werden. Die Studie macht darauf aufmerksam, dass die Idee, den architektonischen Raum zu erhalten, auffallend spät in die Werte des ungarischen Denkmalschutzes integriert wurde, was möglicherweise aus der späten Neuinterpretation und

positiven Bewertung des Historismus resultiert. Die Einführung der Umwandlung von vier, unter Denkmalschutz stehenden Schlössern in Hotels zeigt, dass die Erhaltung und – bei erheblicher Zerstörung – der Umbau historischer Räume auch in Ungarn zu einer gesellschaftlichen Forderung geworden ist. Im Gegensatz zur Praxis des 20. Jahrhunderts, wenn die Formen und die Beziehungen der historischen Räume durch harte Umgestaltungen beseitigt wurden, werden die historischen Raumrekonstruktionen seit der neuen Jahrtausendwende immer mehr im Geist des Historismus verwirklicht. In diesen rekonstruierten Räumen ist es möglich, die kulturellen oder Lebensweise-Präsentationen durch zeitgetreu Möbel- und Kunstwerkzeugausrüstung vorzustellen – nebst der repräsentativen und modernen Nutzung, die den heutigen Anforderungen entspricht. 325

Csaba Molnár - Péter Bach - Judit Gömöry - Rita Terbe: Integrierte Schichten – Rekonstruktion des Károlyi-Csekonics-Schlusses

Die Renovierung und Umgestaltung des Palastkomplexes Károlyi-Csekonics ist ein äußerst komplexes und schwieriges Projekt. Die Schwierigkeit der Rekonstruktion ist größtenteils darauf zurückzuführen, dass in der Geschichte des von Graf István Károlyi und seiner Frau zwischen 1881 und 1890 errichteten Schloss Botschaft, Klubhaus, Bibliothek, dann ein Studenteninformationszentrum war – zuletzt in der jüngeren Vergangenheit versorgte es eine Rolle in der Staatsverwaltung.

Diese funktionalen Änderungen führten natürlich auch zu erheblichen Änderungen am Gebäude, die umfangreiche wissenschaftliche und künstlerische Forschungen erforderten, um die Schäden am Denkmal zu beheben. Die Komplexität wurde noch dadurch erhöht, dass das Schloss nach der Renovierung als Gebäude für die Bildungs- und Repräsentationsfunktionen der Reformierten Universität Károlyi Gáspár fungieren muss, in dem neben dem Mainstreaming des Denkmalschutzes und die Entwicklung der Universität mit modernen und innovativen Bildungsräumen sicherstellen muss.

Die spezifische Methodik des Entwurfs und des Denkansatzes – die sich aus der Identifikation des Problems und auch aus der kunsthistorischen, architektonischen und innenarchitektonischen Zusammenarbeit ergibt – zusammen mit dem Gebäudesanierungsprogramm, das im Bereich Nutzbarkeit und Nachhaltigkeit auch vorwärtsweisen ist, anhand „Integrierte Schichten“ kann auch Möglichkeiten für den Schutz und die Entwicklung von zeitgenössischen Denkmälern und Edukationsentwicklung schaffen. 339

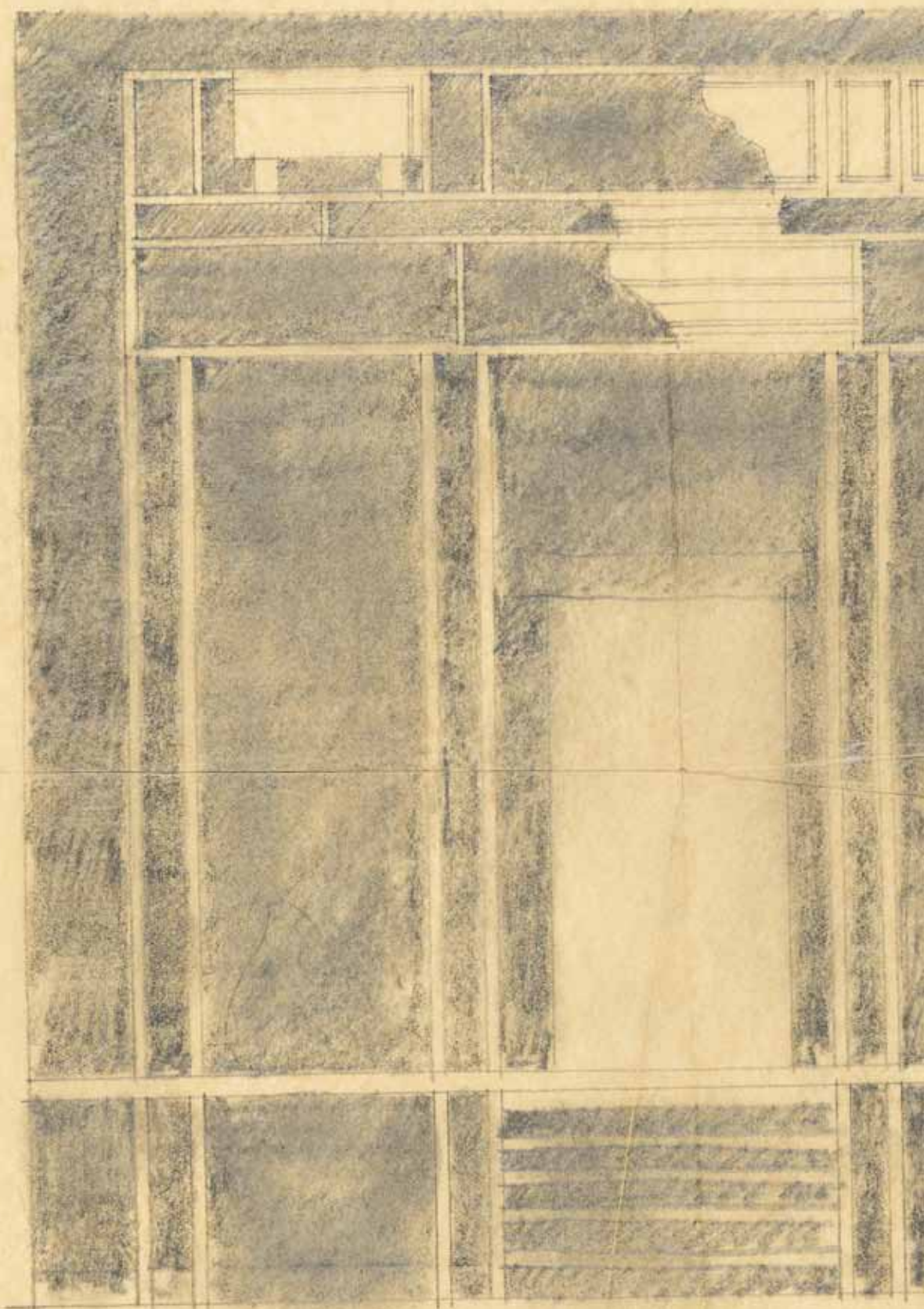
Zsolt Gunther: Inspirierende Fessel. Neuer Raum in historischen Gebäuden

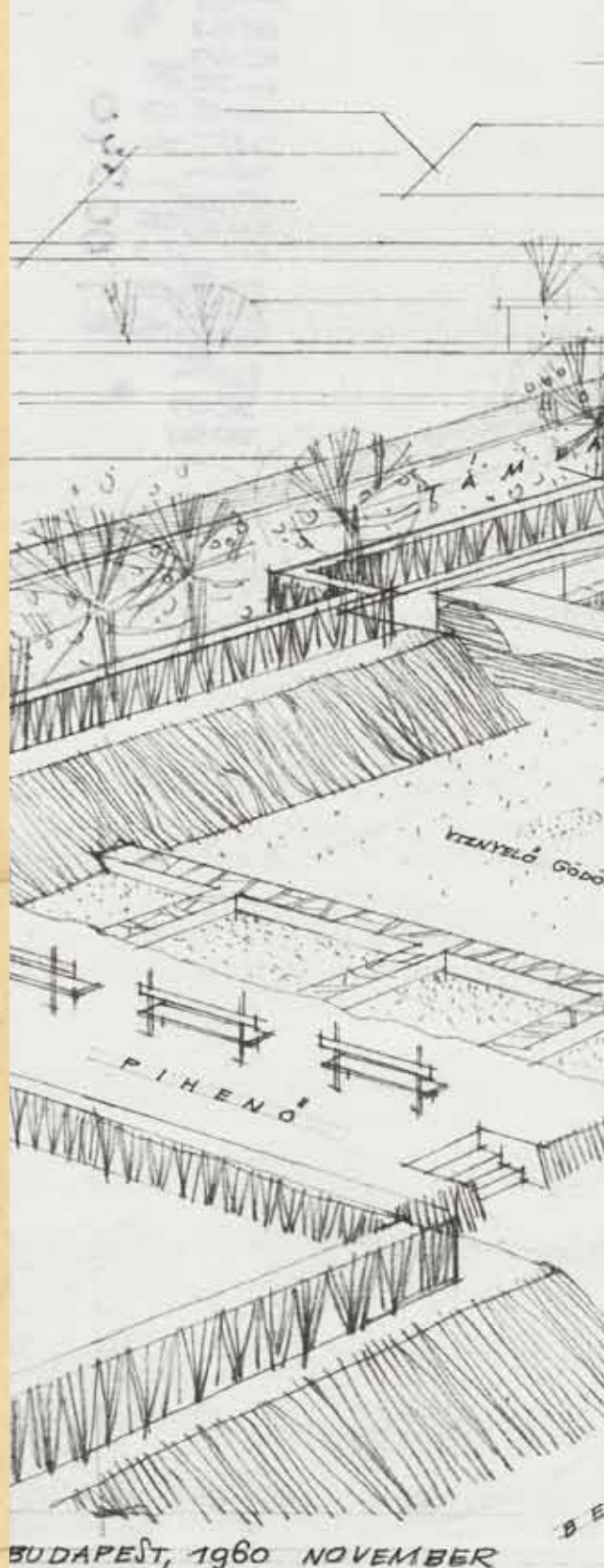
Meiner Meinung nach steht der ungarische Denkmalschutz vor einem Paradigmenwechsel, sogar es ist bereits überwunden. Die Ausschließlichkeit der Eingriffe anhand der offiziellen Karten führt nicht zu einheitlichen Renovierungen, sondern ergibt fragmentiert deutbare Gebäudeteile, die statt eines generösen Gebäudes als eine klimatische Hülle. Es besteht kein Zweifel an dem didaktischen Wesen des Ergebnisses. Der Wert des Gebäudes ist jedoch höchst fragwürdig. Jeder Kunstzweig hat seine eigenen charakteristischen Mittel: Die Klang gehört zur Musik, zum dreidimensionalen Ausmaß gehört die Skulptur und zur Architektur gehört der Raum. Alle wichtigen Aussagen in der Architektur beziehen sich in erster Linie auf den Raum. Auf diesem Grund kann der Denkmalschutz das Denken über den historischen Raum und seine Beziehung zu zeitgenössischen Äquivalenten nicht umgehen. Die Bedeutung und der Reichtum der Räumlichkeit wurden auch gelegentlich der Monumente stufenweise anerkannt. Die jetzt vorgestellten Gebäude und Pläne übertreffen die Eingriffsarten im klassischen Sinne (konservieren – restaurieren – rekonstruieren), das bedeutet aber nicht, dass wir nicht ihnen benutzt haben. 352

Zorán Vukoszávlyev: Rekonstruktionsarbeiten 1984 in der archäologischen Stätte Balácapuszta

Das Gebäude, das die Ruinen von Baláca bedeckt wurde vor dreieinhalb Jahrzehnten an der Grenze von Nemesvámos von Architekt und Archäologe Gyula Hajnóczy (1920-1996) erbaut und ist eine zeitlose Kreation. Es ist zeitlos in seinen theoretischen Überlegungen und praktischen Entscheidungen. Es ist stichhaltig in seinen konsequenten denkmalpflegerischen Prinzipien und passend in seinen konkreten planungsmethodischen Bezügen. Es hat einen zusammenfassenden Ansatz aus der Sicht der Entwicklungsgeschichte des Lebenswerks des Autors, aber es hat eine individuelle Sichtweise mit seiner Vision ausgegangen aus der konkreten Situationsanalyse. Es ist eine mit teilweise repetitiven und ausgeübten Bewegungen arbeitende, aber im Fundus der ausbreitenden Möglichkeiten des Zeitgeistes selbstsicher wählende Arbeit. Es wird durch eine international anerkannte archäologische Bereitschaft,

durch eine ästhetische architektonische Kreativität von hoher Qualität und durch eine komplexe Sichtweise mit meisterhafter Eleganz gekennzeichnet. Dankbar dafür steht eine zeitlose Kreation in Balácapusztá: ein formales Zitat, das in der Inspiration an den Fragmenten eines ehemaligen römischen Gebäudes entstanden wurde. Auch wenn seine physische Realität nicht so beständig ist. 364

BUDAPEST, 1960 NOVEMBER